

RECEPCIJA PESME „SPOMENIK“ (1922–1923)¹

Sa malim brojem aktera, ali velikim odjekom u široj javnosti, slučaj Rastkove pesme „Spomenik“² bio je prvorazredna senzacija početkom 1922. godine, najavivši neočekivano burnu godinu u srpskoj književnosti obeleženu oštrim polemikama i sukobima. To što se Rastko Petrović našao na samom početku godine (i doslovno, budući da prvi broj *Puteva* izlazi 1. januara 1922) i na njenom kraju (zbirka *Otkrovenje* izlazi iz štampe 15. decembra 1922) predstavlja „simbolički okvir“ ove najvažnije, „zenitne“ godine srpske avangarde. Ta 1922. godina zaista je bila „u Rastkovom krugu“ jer su se među poetičkim koordinatama radikalne poetske i prozne prakse koje je mladi avangardista uspostavio već svojim ranim pesmama i pripovetkama (1920–1921), a potom *Burleskom* i *Otkrovenjem*, kretali mnogi avangardni pisci, čak i oni – pogotovo oni – koji su ga se uskoro odrekli, poričući time i uticaj koji je Rastko na njih nesumnjivo imao.³

U okviru proučavanja recepcije Rastkovog ranog stvaralaštva veoma važno mesto zauzima upravo ovaj „slučaj“, premda nije reč o kritičkoj recepciji nego o nekolicini novinskih tekstova koji se nisu bavili umetničkim vrednostima pesme „Spomenik“ već pozadinskim kontekstom tinjajućeg sukoba između modernista i konzervativista bliskih klerikalnim krugovima. Kao što ćemo videti, umesto u književnu polemiku, sukob oko pesme „Spomenik“

¹ Ovaj tekst predstavlja neznatno adaptiranu verziju odlomka iz autorove doktorske disertacije pod nazivom *Sintetizam Rastka Petrovića u kontekstu srpske kritičke misli (1921–1961)*, odbranjene 21. 9. 2016. na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu.

² Nesporazumi oko pesme „Spomenik“ počinju, naime, već sa njenim naslovom ili, preciznije, sa spornim podnaslovom/posvetom. Mnogi kasniji priređivači i istraživači su se povelili za jednim pogrešnim tragom te su ovu pesmu imenovali kao „Spomenik putevima“. Mistifikaciju oko (pod)naslova pesme odnosno njene posvete konačno je razrešio Gojko Tešić: „Rastko Petrović je 1922. morao da se brani pričom o tome kako je pesma ‘Spomenik putevima’, a ne ‘Spomenik’. Na taj način izbegao je još žešću osudu crkvenih velikodostojnika, koji, ipak, nisu uočili pesnikovo ruganje sakralnim ostvarenjima. U prilog svojoj odbrani pesnik je posvetu – ispisanu sitnijim slovima (kurent!) – povukao u prvi red i pripojio naslovu. Tako je jedno slučajno ‘krivotvorenje’ postalo nerešiva zamka sa sve potonje priređivače pesama/tekstova Rastka Petrovića, koje je, naravno, proizvelo i pogrešna tumačenja ovog neobičnog [...] teksta. [...] Pravi naslov je, dakle, ‘Spomenik’, a ne – ‘Spomenik putevima.’“ (Gojko Tešić, „Slučaj ‘Spomenika’ Rastka Petrovića“, u *Srpska književna avangarda (1902–1934): književnoistorijski kontekst*, Institut za književnost i umetnost – Službeni glasnik, Beograd, 2009, str. 294).

³ Ovde se pre svega misli na pojedine nadrealiste čiji su sudovi o značaju Rastkovog stvaralaštva i njegovom neposrednom uticaju na druge pisce često bili kontradiktorni. Međutim, bilo da su ga smatrali predvodnikom i pretečom ili ne, Rastko nijednim gestom nije pokazao da to želi da bude. To su bili ili pokušavali da budu, svaki na svoj način i sa različitim dometima, Stanislav Vinaver, Marko Ristić, Rade Drainac, Ljubomir Micić, ali ne i Rastko, kome je bilo strano bilo kakvo književno sektaštvo ili doktrinarnost literarnih kružoka. Ako izuzmemo kratkotrajnu grupu „Alfa“ iz 1921. godine, ne postoji nijedna grupa kojoj je on u toku svog stvaralačkog veka pripadao.

razvio se u raspravu o pitanjima granica pesničkih sloboda, o moralu i ukusu u književnosti i opravdanosti cenzure. Ponovo je jedno Rastkovo delo, kao u slučaju „Proletnje elegije“,⁴ poslužilo da se preko njega obračunavaju dve struje – ovoga puta više ideološke nego književne.

Naime, za medijsku senzaciju i javni skandal bilo je dovoljno nekoliko Rastkovih smelih stihova u *Putevima* i jedan novinski tekst u listu *Samouprava*, čak nepotpisan, ali objavljen na naslovnoj strani. Senzacija je nagoveštena već u naslovu teksta u kojem se mogla pročitati nesvakidašnja vest da će srpski patrijarh sazvati Sveti sinod radi rasprave o našoj modernoj poeziji („Kod Nj. s. Patrijarha. Patrijarh o sazivu Sinoda o našoj modernoj poeziji“).⁵ Premda je reč o prilično poznatom „slučaju“ iz naše književne istorije o kojem je, barem u kontekstu književnoistorijskih istraživanja polemika i sukoba u međuratnom periodu, pisano dovoljno,⁶ ipak ćemo ovde u kratkim crtama ukazati na sled događaja. Naime, nekoliko nedelja nakon objavljivanja pesme „Spomenik“ u prvom broju *Puteva*,⁷ u *Samoupravi* izlazi članak anonimnog autora u kojem se otkriva da mladom pesniku iz ugledne beogradske porodice možda predstoji isključenje iz Pravoslavne crkve zbog uvredljivih i blasfemičnih stihova u tek osnovanom modernističkom časopisu. Nakon toga usledila je ishitrena i neočekivano skrušena izjava Rastka Petrovića, objavljena prvo kao pismo⁸ u *Samoupravi* nekoliko dana nakon članka, a potom u skraćenom obliku i u *Putevima*,⁹ kojom je pokušao da obrazloži pravo značenje pogrešno protumačenih stihova iz „Spomenika“.

Nakon objavljivanja ove Rastkove pokajničke izjave u *Samoupravi* o „Spomeniku“ se više nije pisalo, a smirivanju tenzija doprineo je Stanislav Vinaver koji je kod patrijarha Dimitrija, svog poznanika iz mladosti, izdejstvovao da se zadovolji Rastkovom izjavom u novinama. Međutim, godinu dana kasnije, ceo slučaj se neočekivano reaktualizuje uoči godišnje skupštine Udruženja srpskih književnika na kojoj je trebalo da se razgovara upravo o problemu odnosa između crkve i (moderne) literature. Novinar *Vremena*¹⁰ je tada zatražio mišljenje o toj temi od Damaskina Grdaničkog, sekretara Patrijaršije, koji koristi priliku da se osvrne na slučaj Rastkovog „Spomenika“, ali i tada aktuelne Nušićeve drame *Nahod Simeon*, koja je takođe naišla na neodobravanje u crkvenim krugovima. Konačno,

⁴ Reč je o „lirskom spevu“ objavljenom svega dve nedelje pre „Spomenika“ u *Srpskom književnom glasniku* (16. decembra 1921), koji je svojim naglašenim avangardizmom isprovocirao prve reakcije konzervativnih kritičara, čime zapravo počinje „dnevnik uvreda“ – kako bismo mogli nazvati najvulgarniju fazu negativne recepcije Rastkove poezije (1921–1923).

⁵ *Samouprava*, XVII/43, 26. II 1922, str. 1.

⁶ Međutim, ozbiljnijom analizom ovog slučaja nije se bavio niko osim Gojka Tešića. On je u nekoliko navrata pisao o recepciji „Spomenika“, a najpotpunije tumačenje ovog slučaja nalazi se u pomenutom tekstu „Slučaj ‘Spomenika’ Rastka Petrovića“, koji ćemo ovde nužno citirati u više navrata. Oslanjajući se na svoja prethodna književnoistorijska i teorijska istraživanja srpske avangarde, Tešić se u ovom tekstu bavi i preciznom tekstološkom i značenjskom analizom ove pesme.

⁷ *Putevi*, I/1, 1922, str. 9–12.

⁸ Rastko Petrović, „Pismo g. Rastka Petrovića“, *Samouprava*, XVII/48, 4. III 1922, str. 4.

⁹ „Izjava Rastka Petrovića“, *Putevi*, I/2, II, 1922, str. 1.

¹⁰ Anonim, „Pred književnu skupštinu. Crkva i književnost. Slučaj g. g. Rastka Petrovića i Branislava Nušića“, *Vreme*, III/409, 8. II 1923, str. 3.

kao utuk na utuk, na ocene sekretara Grdaničkog o modernoj literaturi veoma oštro i polemički reaguje Dimitrije D. Živaljević u listu *Budućnost*,¹¹ kritikujući uplitanje crkve u literarna pitanja. Dodajmo još i to da se reaktuelizovanje ovog slučaja podudarilo – slučajno ili ne – sa ostrašćenim paskvilantskim napadima na tek objavljeno *Otkrovenje*.

Pre nego što se preciznije pozabavimo recepcijom koju čine novinski tekstovi, izjave i komentari u vezi sa ovim sukobom – koji je umnogome prevazišao književnu polemiku – potcrtaćemo najvažnije poetičke osobenosti pesme „Spomenik“ kako bismo pokazali zbog čega je sve, pored nekoliko spornih stihova, ovaj slojeviti poetsko-prozni tekst bio neprihvatljiv u konzervativnim kritičarskim krugovima i široj javnosti, odnosno kako je moguće da jedna pesma bude povod da se o njoj raspravlja čak i na sazivu Svetog sinoda.

Pre svega, rekli bismo da je nesporazum između Rastkovog poetičkog moderniteta i domaće kritičke javnosti u konzervativnoj sredini poput naše u dvadesetim godinama prošlog veka bio neizbežan, pogotovo ako se uzme u obzir da je „Spomenik“ nesumnjivo „jedan od najneshvaćenijih tekstova u pesničkoj radionici Rastka Petrovića“,¹² ali i srpske avangardne književnosti uopšte – jedan nesvakidašnje provokativan poližanrovski *kentaur* koji nas i danas iznenađuje svojom hrabrošću, modernošću i inovativnošću. Neuobičajeno kompleksna struktura „Spomenika“, teksta koji predstavlja možda i najtransparentniji izraz *sintetističkog* principa Rastka Petrovića, zbunila je brojne autorove savremenike: pre svega, mnogima je bilo sporno žanrovsko određenje ovog poetsko-proznog teksta (on je pomalo i „pesma, poetska proza, poetsko-polemički tekst, programsko-manifestna mešavina prozno-poetskog, poema“),¹³ kao i njegova kompoziciona struktura („svojom strukturom, sadržinom i vizuelnom dimenzijom ‘Spomenik’ je dadaističko-konstruktivističko-nadrealistički tip teksta“).¹⁴ Međutim, ono što je verovatno „presudilo“ mladom pesniku nisu bile te radikalne poetičke inovacije već, s jedne strane, naglašen parodijski ton, neprimeren tradicionalnim svetinjama o kojima se u pesmi ironično govori, a s druge strane – neobično provokativne metafore i bizarne pesničke slike, do tada neviđene u srpskoj poeziji.

Podsmevati se svetinjama kao što su spomenici koji slave pobedu, oslobođenje, vojskovođe, nacionalne heroje, žrtve stradanja, kosovski mit¹⁵ – i to nakon tek završenog Velikog rata – bilo je previše hrabro i previše nepromišljeno, pogotovo u konzervativnoj sredini u kojoj se i manje radikalne reinterpretacije domaće tradicije proglašavaju dekadencijom, pomodarstvom, devijantnošću, pa čak – u izvitoperenom vidu (desne) ideološke kritike – i boljševizmom. Teško je pretpostaviti da Rastko nije imao svest o tome da će ovakvi stihovi

¹¹ Dimitrije D. Živaljević, „Crkva i književnost“, *Budućnost*, II, knj. III, 1923, str. 221–226. Tekst je potpisan pseudonimom „Semper idem“.

¹² Gojko Tešić, „Slučaj ‘Spomenika’ Rastka Petrovića“, str. 281.

¹³ *Isto*, str. 281.

¹⁴ *Isto*, str. 285.

¹⁵ Ovim spomenicima Rastko pretpostavlja neke potpuno drugačije, nimalo materijalne: „spomenik Osvete [...] i jedan rukopisima izgubljenim u Rusiji; i izmrcvarenim popovima, [...] spomenik Gordosti Velikom Vojskovođi, [...] spomenik Putevima/jednom mladom časopisu, [...] Spomenik Obnavljanja i Preporađanja, Budućih generacija, Plodnosti, [...] Spomenik Katastrofa i Spomenik Pustolovina Uzvišenja, [...] Spomenik Zveri Prostora i Zanosna, [...] Spomenik Ekspedicije...“ itd. (Rastko Petrović, „Spomenik putevima“, u: Rastko Petrović, *Izbor I*, izbor i predgovor Marko Ristić, Matica srpska – Srpska književna zadruga, Novi Sad – Beograd, 1958, str. 72–75. Svi citati iz pesme uzeti su iz ovog izdanja.)

predstavljati provokaciju u sredini poput naše, ali opravdanje za pojedine autorove postupke nalazimo u činjenici da je ova pesma bila odraz snažnog uticaja aktuelnog duhovnog trenutka u evropskoj književnosti, otelotvorenog u poetičkom radikalizmu avangardne umetnosti u čijem stvaranju i vrenju je naš pesnik učestvovao ravnopravno sa najeminentnijim evropskim umetnicima, i da joj je kao takvoj bilo najprirodnije mesto u novopokrenutom modernističkom časopisu. Međutim, tadašnjem prosečnom čitaocu, što znači neupućenom u poetički univerzum evropske avangardne umetnosti¹⁶ – čak i da pesma nije bila unapred proskribovana kao „nemoralna“ i „bogohulna“ – bilo bi dovoljno da uzme u obzir samo taj parodijski aspekt složene strukture pesme „Spomenik“ pa da mu se ona učini skandaloznom i uvredljivom. Kada se tome dodaju sporni, pogrešno protumačeni, stihovi „o Hristu“, nije iznenađujuće što su potonje reakcije iz samog vrha klerikalnih i drugih konzervativnih krugova bile tako kategorične i oštre.

Uistinu, mnogo toga je moglo da zbuni, sablazni ili uvredi tadašnje čitaoce „Spomenika“. Međutim, zanimljivo je da su pomenuti „bogohulni“ stihovi zapravo mnogo manje provokativni u poređenju sa nekim drugim celinama ove pesničke tvorevine. Stoga se nameće pitanje zbog čega su crkveni i ostali cenzori prešli preko pojedinih stihova koji bi čak i u okruženju mnogo otvorenijem za slobodne umetničke izraze bili ocenjeni kao odviše smeli. Naime, stvarajući ovu pesmu, odnosno konstruišući je po uzusima dadaističko-nadrealističko-futurističke poetike, Rastko je načinio drastičan rez u strukturi lirske pesme, provocirajući ne samo vizuelnim identitetom i ironično-parodijskim tonom pojedinih celina u „Spomeniku“ već i previše smelim metaforama, a povremeno i gotovo opscenim i morbidnim pesničkim slikama.

Nesumnjivo je da je, opredelivši se za neobično grafičko rešenje ovog poetsko-proznog teksta, Rastko želeo da se već u spoljašnjem, prvo uočljivom sloju, distancira od „banalnih četvorokuta“ koji su činili „telo“ jedne tradicionalno uobličene pesme. Stoga se Rastko, u dadaističko-nadrealističkom maniru grafičkog izdvajanja pojedinih delova teksta, u „Spomeniku“ odlučuje za nekoliko zanimljivih vizuelnih rešenja, kao što je, između ostalog, imitiranje natpisa na postamentu (stihovi ispisani velikim slovima)¹⁷ ili grafičko razdvajanje/isticanje/uokvirivanje pojedinih stihova.¹⁸ Naravno, ovakve intervencije, iako po mnogo

---

¹⁶ Mnoga Rastkova rana dela su zapravo imala isti problem – čitaoce nedorasle ovakvom intelektualnom izazovu. I Gojko Tešić, povodom „Spomenika“, smatra da je ova pesma „ona vrsta retkih tekstova unutar srpskog poetskog moderniteta za čije je razumevanje neobično važno poznavanje tzv. književno-umetničkog konteksta (života, kulture i stvaralaštva u najširem smislu reči) – brižljivo iščitavanje intertekstualnih i intermedijalnih relacija ili [...] interkulturalnih prožimanja i uticaja – sve to otključava ovaj značenjski polivalentan tekst“. (Gojko Tešić, „Slučaj ‘Spomenika’ Rastka Petrovića“, str. 284–285.)

¹⁷ Videti stihove: „OVAJ SPOMENIK ZA PILOTE ŠTO ODOŠE...“ i dalje. (Rastko Petrović, „Spomenik putevima“, str. 73.)

¹⁸ Načelo grafičkog izdvajanja reči bilo je svojstveno mnogim avangardnim stvaraocima. Prema Flakeru, koji ovu pojavu posmatra unutar ruske avangarde, ovakvo grafičko izdvajanje „širi semantički opseg riječi“. Tako, u poeziji Majakovskog na primer, „[...] zahvaljujući takvom postupku, izdvojena riječ dobiva posebno semantičko opterećenje [...] s osobitim semantičkim vrijednostima riječi koje nose rimu“ (Videti: Aleksandar Flaker, *Stilske formacije*, Sveučilišna naklada Libar, Zagreb, 1986, str. 222). Stoga je u pravu Gojko Tešić kada zamera Svetlani Velmar Janković što je, priređujući *Sabrane pesme* Rastka Petrovića, ceo tekst „Spomenika“ stavila u kurziv, pa čak i skinula grafički okvir u dvema strofama, čime su

čemu radikalne, svakako se ne mogu porediti sa „tipografskim ludostima“ dadaističkih pesama u časopisima *Dada tank*, *Dada jazz* i *Dada-jok* (1922).

Već ovaj neuobičajeni vizuelni identitet pesme sugerise njen konstruktivistički karakter, premda se određeni delovi „Spomenika“ doimaju kao da su nastali gotovo automatskim nizanjanjem misli, u maniru nadrealističke igre homonimijom i asocijativnim sklopovima reči.¹⁹ Ipak, tekst počinje u (auto)ironičnom tonu pseudopublicističkog stila,²⁰ što takođe potvrđuje da je, čak iako na momente fingira spontanost i slobodnu improvizaciju, ova neobična organizacija tekstualne građe zapravo pažljivo osmišljena konstrukcija. Svakako, ovakav oblikovni princip bio je nov i radikaln, i kao takav mnogima neprihvatljiv, premda su tada aktuelne rasprave o slobodnom stihu ukazivale na nužnost promena u evoluciji pesničkog izražavanja. Međutim, pojedini pesnici i kritičari kojima je bila bliska larpurlartišćka estetika predratne moderne uporno su se opirali i najmanjim promenama u ritmičko-metričkoj organizaciji tradicionalno oblikovane pesme, te su ovakve Rastkove (de)kompozicione postupke i tehnike videli isključivo kao hirovitu avangardističku destrukciju.

Pored toga, na negativnu recepciju „Spomenika“ u značajnoj meri uticalo je prisustvo odviše smelih stihova sa prenaplašenim erotskim nabojem i morbidnih, čak dijaboličnih, pesničkih slika. Jer, nesumnjivo je da niko pre Rastka u srpskoj književnosti (a malo je takvih primera i u evropskoj književnosti) nije pisao stihove poput narednih:

Zver crveni i režeći ud muškaraca; trbuh žene čitav uskomešani zverinjak. [...] Ljubim te u usta tvoja zažarena. Kao u uglevlje zamačem ti međ dojke ruku svoju. Ljubim te samošču svojom kurjačkom.

Ili:

Velika glumica [...] došla je sasvim gola, sa zvezdama od zlatne hartije u kosi: predstavljaje crnomanjasti svod Noći. I zauze pozu Ogledanja [...] pred ležećim Mladićem; njegova neukrotljiva čvrsta muškost tad bila je gordi stub Večnosti: vodoskok pred Zvezdama.

Svakako najbizarnije pesničke slike nalaze se u sledećem odlomku:

Zveri, ljubim te na tvoja usta krvava, na zube belo-čiste i oštre; na jezik iz kog gnoj i jed curi fosfornim plamenom, lepljivo pripijam svoj: a i on je zver i gnoj [...] zver noge neoprane, zver smrad pušeća, zver satanski prljava i vašljiva brada kaluđera.²¹

„mnoga značenja koja je pesnik sugerisao isticanjem pojedinih delova teksta u kurzivu, verzalnim slogom i vizuelnim uokvirenjem stihova potpuno eliminisana“ (Videti: Gojko Tešić, „Slučaj ‘Spomenika’ Rastka Petrovića“, str. 294).

¹⁹ „Neka vrsta zeleno-sura / Sa belim *prugama* / Ah *prugama* nekim odlaze vozovi...“ ili „Oni žude *šumu* / Ah, u *čudnom šumu* gube se brodovi“ (Rastko Petrović, „Spomenik putevima“, str. 73–74. Podvukao Z. P.).

²⁰ „Izveštavamo naše čitaoce iz Novog Pazara da je rukopis naših stihova, koji im je bio poslat, vratila novopazarska pošta bez ikakvog objašnjenja. [...] postaraćemo se da ispitamo zbog čega se ovako postupka sa našom emocijom, jer nam se čitaoци iz mnogih mesta žale da pesme ove teško a ponekad i nikako ne razumeju. Da li je to glupost naša ili njihova, ili uobičajena neurednost pošte!“ (*Isto*, str. 72).

²¹ *Isto*, str. 74–75.

U poređenju sa navedenim odlomcima, ovi „sporni“, tobože „bogohulni“ stihovi, koji su „skandalizirali sav pošten i mislen svet i [...] duboko zaboleli sve crkvene krugove u zemlji“²² zvuče gotovo bezazleno:

*Da, lirike
Naš Hrist sad u vrtu
Okrugao i crn od mahagovine
– Muški mu znak dopire do kolena –
Sa očima belim: to je Crnac na rtu,
Koga je krstila zbog istine
Ljubavi cela vasiona.
Pije i pije, ah pije sa mornarima
Sam špiritus i milujuć i sve žene
Pod drvima priča o krvavim žalovima...²³*

pogotovo što asocijativna nit kojom se povezuje hrišćansko i afričko božanstvo nije neodgonetljiva i svoje razjašnjenje nudi već u stihu: „Sa očima belim: to je Crnac na rtu“.²⁴

Konačno, kao što smo već napomenuli, negativnoj recepciji pesme i anatemisanju pesnika umnogome je doprineo i parodijsko-ironični ton određenih celina u kojima se bunтовni pesnik podsmeva pojedinim svetinjama, mada zapravo svemu statičnom, monolitnom i nepromenljivom koje se, bilo u svom duhovnom obliku (tradicija) bilo u materijalnom obliku (spomenici), s jednakom istrajnošću suprotstavlja promenama. Svemu što pretilo da zauvek petrifikuje izraz ili misao, mladi pesnik, poput nekog futuriste,²⁵ protivstavlja dinamičnost i pokret, a lepotu prolaznog težnjama ka večitim i nepromenljivim zakonima i istinama. Otuda ovi stihovi koji veličaju efemernost i prolaznost:

²² *Samouprava*, XVII/43, 26. II 1922, str. 1.

²³ Rastko Petrović, „Spomenik putevima“, str. 75.

²⁴ Rastko u svom pismu uredništvu *Samouprave* daje sledeće objašnjenje: „[...] kako je stvar potekla iz nerazumevanja teksta, smatram za dužnost da izjavim, da u njemu nije bilo nikako reči o Hristu Pravoslavne Crkve i Sinu Božijem, no jedino o jednom od mnogobrojnih fetiša i skulptura crnačke umetnosti, što se odmah vidi dalje po stihovima koji sledeju ‘okrugao i crn od mahagovine... sa očima belim: to je Crnac na rtu’ ili po stihovima: ‘koga je krstila zbog istine Ljubavi cela vasiona.’ Ti stihovi se odnose na panteizam lokalnih afričkih verovanja. Hrist je ovde uzet samo u značenju božanstva, a nikako kao predstavnik jedne osobite religije“ („Pismo g. Rastka Petrovića“, *Samouprava*, XVII/48, 4. III 1922, str. 4).

²⁵ Slučajno ili ne, u „Spomeniku“ se, kao i u Marinetijevom „Manifestu futurizma“, spominju i automobili, i brodovi, i vozovi i avioni, dakle sve što simbolizuje pokret i predstavlja apoteozu putovanjima, odnosno „lepoti brzine“. Postoji nekoliko zanimljivih paralela između ovih dvaju dela: Marinetti, kao što je poznato, lepoti spomenika Nike iz Samotrake pretpostavlja lepotu trkačkog automobila, dok se Rastko zalaže za spomenik automobilima koji „na velikom bulevaru sjuriše se jedan na drugog, i razmrškaše. To je Spomenik Katastrofa i Spomenik Pustolovina Uzvišena“; Marinetti ističe da treba pevati „o proždrljivim železničkim stanicama punim dimnih zmija, [...] o avanturističkim brodovima koji svojim nozdrvama osećaju horizont; o lokomotivama širokih prsa [...] i o klizajućem letu aviona čija elisa pucketala kao zastava“ (F. T. Marinetti, „Manifest futurizma“), a Rastko u jednom pasusu kaže: „Na dnu okeana, dve krstarice spustivši mine uoči rata, položen je temelj Spomeniku Zveri Prostora i Zanosu. Jedan aeroplan lebdeći iznad njih obeležavao je visinu njegovu; [...] Jedan dugi i zahuktali voz odnosio je plameni poljubac prostranim šumama...“ (Rastko Petrović, *Izbor I*, str. 75).

*Onaj drugi projektovao Spomenik u Pokretu na kolima upregnutim volovskim što odlaze. Na postamentu senovitom izvajao je Pobedu u snegu. Beše belje od ijednog mermera i hladnije još. Čim sunce i proleće dođe, spomenik će se otopiti sam i oteći poljanama u žuboru evokacija. Tako i treba, poštovana ruljo, da se na Suncu svi spomenici otope, a ne da granitno prkose zubu vremena i da su nepomični. Neka ih mladež samo jednom vidi; dvaput? to je već odviše!*²⁶

Naposletku, napomenimo da navedeni pasus ima izuzetno mesto u Rastkovoj poeziji i zbog toga što se moto „dvaput? to je već odviše“ može uzeti kao jedno od najvažnijih poetičkih načela celokupnog pesnikovog stvaralaštva. Naime, ovaj sažeti autopoeitički iskaz predstavlja važnu poetičku konstantu Rastkovog stvaralaštva, a to je „strukturalna nepovnljivost“ – avangardnom duhu svojstvena doslednost u nedoslednosti. Jer, premda je na tematsko-motivskom planu jasno izražen kontinuitet od prvog do poslednjeg Rastkovog dela, potvrđujući da ono u idejnom smislu svakako predstavlja zaokruženu celinu, na strukturnom planu, pogotovo kada je reč o njegovim proznim ostvarenjima, uočljiva je autohtonost svakog pojedinačnog dela.

Kada sagledamo sve navedene karakteristike, ne treba posebno dokazivati da do pojave „Spomenika“ – i pre toga „Proletnje elegije“ – srpska književnost nije imala tako složene poetske konstrukcije u kojima možemo prepoznati gotovo sve poetičke osobenosti koje su činile srž avangardističkog moderniteta (kolaž, montaža, (vanestetska) citatnost, parodija, grafička izdvajanja reči i drugo). Upravo ta nesporna autentičnost, kao i manifestno-programaska priroda „Spomenika“ (uprkos parodičnom tonu pojedinih stihova), ukazuju na izuzetan značaj ovog pesničkog teksta za celokupnu srpsku avangardnu književnost, pogotovo ako se uzme u obzir da on u mnogo čemu anticipira *Otkrovenje*, tj. da je „od one vrste prologa/opravljanja koji je i programsko-manifestni okvir“ za ovu pesničku zbirku, odnosno „složena poetska građevina koja u svom tkivu sadrži sve odlike potonjeg čudesnog poetskog projekta – *Otkrovenja*“.²⁷

Kada uzmemo u obzir u kojoj je meri „Spomenik“ svojim radikalnim poetičkim *novumom* bio neprihvatljiv za sredinu koja se tvrdoglavo opirala sveprožimajućem duhu avangardizma, jasno je da je, iako neželjen i sa njegove strane nepotenciran, Rastkov sukob sa klerikalno-konzervativnim krugovima bio neminovan. S tim u vezi, zanimljivo je pitanje da li su taj sukob inicirali neki lični animoziteti ili je do njega moralo doći po inerciji zahuktalih književnih (pa i ideoloških) sukoba i učestalih „ratova“ pamfletima i polemikama. O tome ćemo reći nešto više analizirajući onih nekoliko novinskih napisa i tekstova koji se najneposrednije tiču recepcije „Spomenika“.

Nije bilo nimalo neobično da se u toj posleratnoj vrevi intelektualnih nadgornjavanja putem bučnih manifesta, agresivnih pamfleta i neprekidnih i žestokih polemika pribegavalo grubim omalovažavanjima, političko-ideološkim diskvalifikacijama i difamacijama, ali

²⁶ Rastko Petrović, *Izbor I*, str. 74.

²⁷ Gojko Tešić, *isto*, str. 285–287. U prilog ovoj tezi idu i stihovi iz „Spomenika“ koji predstavljaju apoteozu putniku i putevima – „Ja glasam za putnika; prosto glasam za putnika i glasam za pijanicu“ ili „Izvesno jedan spomenik pijanici / A putniku takođe, / Jer uvide da će mu duh zapusteti, / Pođe u lov na vidike po svetu“ – u kojima je lako prepoznati jedan od najdominantnijih motiva potonje pesničke zbirke.

je ipak nesvakidašnji slučaj da se u književna pitanja umeša i Sveti sinod. Po tome je, bez sumnje, ovaj slučaj prevazišao uobičajene književne polemike, ali je postao važan i zbog različitog tumačenja granica pesničke slobode.

U odbranu pesničke slobode, barem u okviru novinskih polemika oko ovog slučaja, javno nije stao niko osim Dimitrija D. Živaljevića, danas nepoznatog autora, koji je u svom novinskom članku veoma oštro, pa i ostrašćeno, govorio protiv uplitanja crkve u literarna pitanja, odnosno protiv anonimnih potkizivača koji su umešali i crkvu i patrijarha u svoju borbu protiv modernizma. Premda je uočljivo da je Živaljević iskoristio ovaj „slučaj“ više da bi napadao rigidnost klerikalizma nego da bi branio mladog pesnika, pojedini podaci koje iznosi u vezi sa ovim slučajem izuzetno su važni za kontekstualizaciju „receptijske drame“ ranog Rastkovog stvaralaštva. Naime, neki intimni detalji o kojima govori Živaljević svedoče o velikim pritiscima koje je mladi pesnik trpeo ne bi li se javno odrekao svojih stihova. Ti pritisci su činjeni preko pesnikove porodice,²⁸ što je verovatno na kraju presudilo da se Rastko konačno javno izvini zbog stihova koji tobože vređaju crkvu i vernike. To izvinjenje, međutim, pojedinci su videli kao Rastkovo javno poniženje.

Rekli bismo da su ti anonimni denuncijatori igrali na „sigurnu kartu“ – optužbama da su osećanja vernika povređena, odnosno da se ovakvim stihovima dira u svetu tradiciju i tradicionalne svetinje, lako su obezbedili podršku u javnosti, ali i prihvatljivo opravdanje za svoje zahteve za cenzurisane poezije „mladih“. To je dobro poznata matrica, prilagodljiva svim društvenim uređenjima u kojima značajnu ulogu ima izraziti konzervativizam, potencijalno podlozan opasnim modifikacijama. Novinski članak koji „otvara“ ovaj slučaj dobar je primer upravo takve prakse. Dat u moralizatorskom i dušebrižničkom tonu, ovaj članak najavljuje kako će patrijarhu i drugim najvišim crkvenim velikodostojnicima biti „od strane nadležnih referenata, predata prva sveska poznatog beogradskog omladinskog časopisa 'Puteva' g. Timotijevića u kojem je g. Rastko Petrović objavio jednu pesmu, čiji su stihovi, koji se odnose na Hrista, prosto *skandalizirali sav pošten i mislen svet, i koji su duboki zaboile sve crkvene krugove u zemlji*“.²⁹

Kada zamislimo tu sliku kako se na sastanku Svetog sinoda, kao na nekom srednjovekovnom suđenju šizmaticima, najvećim crkvenim zvaničnicima na čelu sa patrijarhom predaje jedan avangardistički časopis kao kakav jeretički spis, ta situacija nam pre svega

²⁸ Živaljević na sledeći način pokušava da nađe opravdanje za Rastkovo pokajničko pismo: „Jedna od veza, koja nas u životu najviše sputava jeste porodica. [...] To je jedan od najtežih okova, koga se vrlo malo ljudi mogu osloboditi. U našoj patrijarhalnoj sredini, po gotovu je to nemoguće. Na to su crnorisci i računali, kada su počeli uticati preko porodice g. Petrovića, da ovaj da ispravku inače će ga Sv. Sinod isključiti iz crkve. I kako je ova pretnja dolazila iz visokih crkvenih krugova, ona je u toliko bila i ozbiljnija. [...] U takvom jednom psihološkom trenutku g. Petrović, u ostalom i većina od nas, to bi isto učinila pod pritiskom okova porodice, dao je pokajnički jednu ispravku, koja je štampana u drugom broju *Puteva*“ (*Budućnost*, II, knj. III, 1923, str. 222). U vezi s ovim, zanimljivo je i jedno sećanje Milana Jovanovića Stojimirovića, Rastkovog druga iz školske klupe, koji povodom ovih pretnji ekskomunikacijom kaže: „...Rastko je kada očekivao taj verdikt, smatrajući da bi mu to donelo i neku novu slavu, dok su njegove sestre trčale i bogoradile da ne dođe do toga, pa da mu to kvari karijeru u službi“ (Videti: Milan Jovanović Stojimirović, *Portreti prema živim modelima*, prir. Stojan Trećakov i Vladimir Šovljanski, Izdavačko preduzeće Matice srpske, Novi Sad, 1998, str. 223–225.)

²⁹ *Samouprava*, XVII/43, str. 1. Podvukao Z. P.

deluje komično, gotovo karikaturno, poput najlucidnijih Križanićevih grafičkih komentara. Međutim, takva slika je istovremeno i zastrašujuća budući da je bila moguća, pogotovo kada se uzme u obzir da je Rastko već skrenuo pažnju klerikalnih krugova na sebe svojim prethodnim proznim tekstovima (pre svega pripovetkom „Putnik bez senke i drugi zapleti“³⁰ ali svakako i pripovetkom „O duhovima u proleće“³¹ i drugim prozama).

Uz neskriveni cinizam i proizvoljne generalizacije,³² autor članka u *Samoupravi* se zgražava nad „nečuvenom“ koncepcijom Hrista u Rastkovim stihovima, izražavajući čuđenje što ona dolazi „od jednog čoveka najboljeg porekla i dobrog domaćeg vaspitanja“ i naglašavajući da je autor „sin M. Petrovića, koji je kao pisac dao ono veliko pregledno delo *Finansije i ustanove obnovljene Srbije* i brat pok. Nadežde Petrović, akademske slikarke i vrle patriotkinje, čija je tragična smrt od tifusa 1915. još svima u živom sećanju“. Isticanjem imena poznatih članova Rastkove porodice i njihovih zasluga za srpsku kulturu autor teksta je verovatno želeo da dodatno ponizi mladog pesnika predstavljajući ga kao zabludelog sina ugledne prestoničke porodice Petrović, navodeći u nastavku da je sam patrijarh, „sav uzbuđen“, „govorio o ovoj stvari sa očiglednim negodovanjem“, i da je zamolio novinare da u njegovu ime učine „jedan apel, na našu štampu, na kritičare i čitalačku publiku da sama osudi ovaj nenormalni gest g. Petrovića“ jer „Srpska crkva, kojoj g. Petrović pripada, nema načina da se drukčije ponaša prema ovom bogohuliteljskom gestu jedne napredne, moderne i inteligentne književnosti“.³³

Rastkov odgovor koji je ubrzo usledio bio je učitiv, ali i previše pomirljiv, na čemu su mu kasnije zamerali pojedini savremenici, verovatno zbog toga što su od nekoga ko se usudio

---

³⁰ Reč je o pripovetci u kojoj se prilično smelo interpretira legenda o Svetom Savi, budući da u njoj postoji jedna epizoda u kojoj se opisuje kako naš najveći svetac, tada još monah, u trideset i trećoj godini života legne u postelju sa prostitutkom. Iako ni u tonu ni u opisu ove scene nema ničeg vulgarnog već se, u duhu Rastkove vitalističke poetike, slavi snaga nesputanog erosa i mladićstva, nesumnjivo je da je izborom obrade ove teme dirnuo u najveću svetinju našeg naroda. Ako je ovakva njegova predstava o Svetom Savi, previše svetovnom i nedovoljno skrušenom monahu, nekima čudom prošla nekažnjeno pored većito budnog oka cenzora, pogrešno protumačena slika Isusa „sa mškim znakom do kolena“ bila je već neprihvatljiva. Takođe, treba istaći da, preoblikujući mit i tradiciju, pa i apokrifnu, Rastko i u *Burleski* daje veoma smeले portrete svetih ličnosti (Bogorodica, Sveti Petar, arhanđel Mihajlo), što svakako duguje menipejskoj/burlesknoj prirodi svog dela, a podjednako i avangardističkom principu desakralizacije. Otuda u *Burleski* i odlomak koji opisuje Bogorodičinu žudnju da upozna pakao.

³¹ Ova pripovetka, prvobitno objavljena u podlisku *Radikala* 1921. godine, a danas gotovo potpuno nepoznata, preštampana je tek 2001. godine, sa komentarom Gojka Tešića, u časopisu *Književni glasnik: književnost, teorija, nauka, izdavaštvo, bibliotekarstvo, knjižarstvo* (br. 1, Otkrovenje: Narodna knjiga, Beograd, 2001, str. 36–37). U njoj se opisuje jedna spiritistička seansa nakon koje dolazi do pojave duha. Budući da govori o vampirizmu, pretpostavljamo da je i ona mogla zasmetati klerikalnim krugovima. Naravno, nesumnjivo je da ni druge rane pripovetke, pogotovo one iz tzv. *staroslovenskog ciklusa*, nisu mogle biti po volji klera, pogotovo ako se uzme u obzir slavljenje paganskog kulta („Pustinjak i medenica“, *Burleska...*), ali i groteskno-karnevalska crta pripovedaka „Priče oca Pantelejmona iz mladosti“, „Nemogući ratar“ i drugih proza.

³² Autor članka navodi: „Jedan od najistaknutijih predstavnika moderne literature, on [Rastko Petrović, prim. aut.] u falangi gg. Vinavera, S. Stefanovića i Crnjanskog, zauzima jedno od najuglednijih mesta. O osobinama njegovih dela teško bi bilo govoriti u malo reči i *on je zbog toga rado bio ismevan od starijih pisaca*“ (*Samouprava*, XVII/43, 26. II 1922, str. 1. Podvukao Z. P.).

³³ *Samouprava*, XVII/43, 26. II 1922, str. 1.

da objavi tako smele stihove očekivali da se sa istom hrabrošću suprotstavi napadima na pesničku slobodu koji su, pod plaštom brige o javnom moralu, poslušili za obračun sa modernom literaturom. Međutim, javna stigma i pretnja da će biti isključen iz pravoslavne crkve, što bi bez sumnje bio prvorazredni skandal za nekog ko se pripremao za diplomatsku karijeru, učinili su da mladi pesnik, uprkos nagovaranju pojedinaca iz svoje okoline da to ne učini,³⁴ objavi svoj odgovor u *Samoupravi* i *Putevima*. U ovom pismu javnosti on pokajničkim tonom kaže da su ga vesti o tome da će se o njegovom isključenju iz crkve govoriti na sledećem sazivu Svetog sinoda „duboko kosnule“ te da se čudi da su njegovi stihovi izazvali takve reakcije s obzirom na to da je i sam religiozan. Uprkos tome, možda bi trebalo da verujemo Vinaveru – budući da je sa celim slučajem bio veoma dobro upoznat i da je, štaviše, posredovao kod patrijarha Dimitrija, svog „starog i prastarog poznanika“,³⁵ da se zadovolji pesnikovom izjavom u *Samoupravi* – koji smatra da je čak i ova iznuđena izjava zapravo samo jedno Rastkovo lukavstvo te da je „sva protkana hulom i ironijom“.³⁶

Ipak, čini se da je pojedinim Rastkovim „saborcima“ najviše zasmetalo upravo to njegovo – ironično ili ne – pozivanje na pobožnost kao argument odbrane,³⁷ što je nesumnjivo bilo povod i za nastanak poznate karikature „Rastkova Kanosa“, koja je objavljena u zagrebačkim *Novostima*.³⁸ Bilo da je predstavljala blagi prekor ili zluradi podsmeħ, ova karikatura je bez sumnje veoma pogodila pesnika jer je došla iz pera jednog od „prvoboraca“ avangarde, Siba Miličića, koga je Rastko izuzetno cenio. Na poznatoj Miličićevoj karikaturi Rastko u paničnom strahu kleči pred sveštenikom i raširenih ruku uzvikuje „Ja sam pobožan! Ja sam pobožan!“ Ovom ubojitom satirom stavljena je tačka na ovaj slučaj.³⁹ Međutim, u to vreme Rastko je već imao drugih i prećih briga – uveliko su počeli besprizorni napadi na tek objavljeno *Otkrovenje*.

Konačno, vratićemo se po mnogo čemu zanimljivom tekstu Dimitrija Živaljevića „Crkva i književnost“ koji je trebalo da bude pročitan kao referat na konferenciji Društva srpskih

³⁴ Živaljević navodi sledeće: „Cela stvar mi je bila vrlo dobro poznata i ja sam g. Petroviću, savetovao da ne daje ispravku, neka pusti da stvar ide pred sud, jer je to bila najbolja prilika, da se klerikalizam, koji kod nas počinje, suzbije još u samome začetku. Naša štampa koja nije odmah shvatila svu opasnost, ovoga postupka, nije uzela g. Petrovića u odbranu, već je šta više stala i na protivno gledište“ (D. Živaljević, *isto*).

³⁵ Stanislav Vinaver ovde daje zanimljiv i pomalo komičan portret patrijarha Dimitrija iz mladosti: „To je bio onaj isti, baš zbilja meki ‘pop Mita’ koji je, u svoje vreme okusio i od nekoliko semestara pariske Sorbone; on je bio pretplaćen na *Književni glasnik* i glasno čitao nerazumljive stihove novog pravca (ja sam ga, nekoliko puta, zastao na tom nimalo crkvenom poslu, u Karlovcima; čak sam mu, na njegovu molbu, i tumačio neka ‘nevezana’ i ‘nespojiva’ mesta)“ (S. Vinaver, „Rastko Petrović, lelujav lik sa freske“, u: *Citat Vinaver*, prir. Gojko Tešić, Kulturni centar Beograda, Beograd, 2007, str. 358).

³⁶ *Isto*.

³⁷ Naime, nakon pojašnjenja spornih stihova Rastko u zaključku svog pisma kaže: „Usput izjavljujem još da, sudelujući na umetnosti, nisam imao nikad nameru, niti da budem interesantan, niti da vređam osećanja mirnog građanstva, naročito s toga što sam i sam religiozan, te mi izgleda čudno da se prilikom mojih stihova moglo prići bogohuliteljskim interpretacijama“ (*Samouprava*, XVII/48, 4. III 1921, str. 4).

³⁸ Sibe Miličić, „Rastkova Kanosa“, *Novosti*, II/269, 24. III 1923, str. 1.

³⁹ Da je ova karikatura bila važna u kontekstu ovog slučaja svedoči i činjenica da je spominje Marko Ristić u napomenama prve knjige *Izbora* iz dela Rastka Petrovića koja je objavljena skoro 40 godina nakon ovih događaja (Videti: Rastko Petrović, *Izbor I*, str. 406).

književnika, ali pošto ona nije održana, tekst je objavljen u *Budućnosti*.⁴⁰ Zahvaljujući ovom novinskom tekstu, upoznali smo i drugu stranu ovog „slučaja“, s obzirom na to da Živaljević veoma otvoreno govori o ambijentu potkazivanja i opskurnih zakulisnih radnji. Štaviše, on naglašava paradigmatičnost ovog slučaja budući da je sukob crkvenih velikodostojnika sa Rastkom video isključivo kao obračun konzervativnih krugova sa modernizmom:

*Vođena prvo u javnosti, pa kada nije imala uspeha, onda su počela podzemna rovenja od strane crnorizaca i mračnih reakcionara. Trebalo je kompromitovati čitav jedan nov pokret u našoj poratnoj književnosti, i zato se udarilo na najizrazitijeg predstavnika g. Petrovića. Bedni i nepriznati književnici udružili su se sa mračnjacima, i pošto su pomoću denunciranja zainteresovali i crkvu, hteli su da sruše nov pokret.*⁴¹

Živaljević navodi i sledeći *modus operandi* neimenovanih denuncijatora:

*I ako na prvi pogled, opasnost nije tako velika, kao što izgleda, ona ipak postoji i mnogo je veća, no što se misli. Čitava jedna grupa pisaca stavlja se svesno ili nesvesno u službu klerikalaca, i pomaže da se g. Grdanički osveti. On je nekada imao književnih ambicija, ali u tome nije uspeo. Zato je hteo sada da se celokupnoj književnosti nametne kao vrhovni cenzor, kao neka vrsta Velikog Inkvizitora. Organizovao je jednu grupu, koja ga pomaže i napada one za koje on naredi. Sistematski se napadaju izvesni književnici, iznose se gadne stvari o njima, pa se ne štedi ni njihova porodica, već je i ona podložna uvredama i klevetana. Ako bi ko o njima što dobro pisao, hajka se diže i na njega, kao što je to bio slučaj sa gospođom Isidorom Sekulić.*⁴²

Da ovaj Živaljevićev tekst ne predstavlja ni jeftinu novinsku senzaciju ni teoriju zavere uveriće nas Stanislav Vinaver koji je povodom ovog događaja izneo slične pretpostavke i sumnje. Prisećajući se ove nimalo bezazlene hajke na mladog pesnika, Vinaver je rekao da zna ko je „obratio pažnju tadašnjeg patrijarha Dimitrija“ na ovaj slučaj i to „radi blesave senzacije i radi ljage na moderni pravac koji je tog novinara odrinuo. [...] Ko mu to samo reče? Hteo je Rastka da anatemiše“.⁴³ Nažalost, odgovor o tome ko su ti denuncijatori nismo dobili, ali to je manje važno; zapanjujuća je činjenica da oba autora sugerišu da je iza ovog slučaja stajala namera da se zloupotrebi crkva i njen veliki uticaj u javnosti kako bi se preko leđa mladog pesnika, koji je prepoznat kao „najizrazitiji predstavnik“ novog pokreta, obračunalo sa nadirućim avangardnim tendencijama u srpskoj književnosti. Ovakav metod denunciranja preko najmoćnijih medija – pre jednog stoleća to su svakako bile novine – danas je aktuelniji nego ikad, tako da je Živaljevićev pseudonim „Semper idem“ – „uvek isto“ – veoma znakovit.

Naposletku, moramo se zapitati zbog čega je ovaj „slučaj“ zanimljiv, a u izvesnoj meri i aktuelan, i danas, nakon jednog stoleća. Danas nam on nije važan zbog toga što su u polemiku

⁴⁰ Videti: *Zli volšebnici: polemike i pamfleti u srpskoj književnosti: 1917–1943*, knj. 1, priredio Gojko Tešić, Sloba ljubve: Beogradska knjiga – Matica srpska, Beograd – Novi Sad, 1983, str. 546.

⁴¹ D. Živaljević, *isto*. Podvukao Z. P.

⁴² *Isto*. Podvukao Z. P.

⁴³ S. Vinaver, *isto*, str. 357–358.

i sukob oko nekoliko stihova bili umešani najviši crkveni velikodostojnici već zato što predstavlja paradigmu duboke podeljenosti u našem društvu, nepomirljivog antagonizma između dveju krajnosti, što se u ovom konkretnom slučaju manifestovalo na nekoliko planova – kao sukob tradicionalnog i modernog poimanja pesničke slobode, rigidnog konzervativizma nepoverljivih tradicionalista i antidogmatskog duha avangardista, hipermodernih *Puteva* i konzervativne *Samouprave*.⁴⁴

Pesma „Spomenik“ je, u međuvremenu, i sama postala spomenik koji simbolizuje otpor nazadnjaštvu, konzervativizmu i lažnom puritanizmu onih, uglavnom nevidljivih i zaštićenih pojedinaca, koji u strahu od novog i nepoznatog nisu prezali ni od toga da putem difamacija i javnih ponižavanja žrtvuju one najbolje i najvrednije u našem društvu. Konačno, analiziranje recepcije ovog nesvakidašnjeg „slučaja“ iz naše književne istorije važno je i zbog toga što nam pruža uvid u jednu drugačiju, često mračniju sliku pozadine tada aktuelnih književnih dešavanja, ukazujući na duhovnu klimu u našoj kulturi s početka dvadesetih godina prošlog veka, kada je Rastko Petrović svojim prvim poetskim i proznim ostvarenjima činio ozbiljne „frakture“ u tadašnjem ustrojstvu logike, mere i sklada, vapeći za novim i drugačijim umetničkim poretkom i izrazom.

---

⁴⁴ Uredništvo *Samouprave* je pristalo da objavi Rastkovu izjavu u vezi sa tekstom o njemu objavljenom nekoliko dana ranije, ali je tome prethodio komentar kojim nije ni pokušano da se prikrije pristrasnost: „G. Rastko Petrović, književnik, uputio je juče *Samoupravi* sledeće pismo za koje nam je izjavio da je veran izraz njegovih mišljenja i osećanja. Čitaoci će lako zapaziti na šta se odnose njegovi redovi i mi nemamo razloga da dajemo šira objašnjenja tako nedelikatnom i brutalnim motivima, koji su, tu pre nekoliko dana, izazvali opravdana negodovanja u krugovima književnika, moralista i sveštenika, kao i mnogih drugih otmenih pojedinaca u našem društvu. Međutim smatramo da je ovo pismo od opšteg interesa jer verujemo da će otvoriti oči eventualnim podražavaocima i isključiti slične mogućnosti ‘nerazumevanja tekstova’“ (*Samouprava*, XVII/48, 4. III 1922, str. 4. Podvukao Z. P.).